

DR PAWEŁ ŁUBIŃSKI

University of the National Education Commission in Kraków (Poland)

Political scientist, educator, and lecturer. His research focuses on: national security systems and strategies, social security, school safety, ideological security, Polish nationalism, national identity, the national movement in Poland after 1989, contemporary social movements and political parties, and contemporary threats related to the rise of radicalism.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5369-3862>

E-mail: pawel.lubinski@uken.krakow.pl

CC-BY-NC-ND 4.0 Deed

IDEOLOGICAL AND AXIOLOGICAL ELEMENTS OF THE POLITICAL CONCEPTS OF THE NATIONAL PARTY AND THE NATIONAL-DEMOCRATIC PARTY AFTER 1989

Ideologiczne i aksjologiczne elementy koncepcji politycznych Stronnictwa Narodowego i Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego po 1989 roku

DOI: <https://doi.org/10.62266/PK.1898-3685.2025.37.08>

Wstęp

Rozwój strukturalny, ideowy i aksjologiczny współczesnego ruchu narodowego w Polsce to zagadnienia, które autor niniejszego opracowania stawia jako przedmiot systematycznie realizowanych badań i analiz. Specyfika i myśl polityczna reprezentantów polskiego ruchu (obozu) narodowego – rozumianego jako zbiór wszelkich organizacji odwołujących się na przestrzeni lat do spuścizny ideowej polskiego nacjonalizmu i obozu Narodowej Demokracji, skłania do szczegółowych rozważań i podejmowania prób udzielania odpowiedzi na pytania m.in. o: istotę polskiego nacjonalizmu; elementy świadczące o występowaniu wspólnego mianownika polskiej prawicy narodowej; kształtowanie się polskiej myśli narodowej po roku 1989; wartości, którymi narodowcy kierują się w kreowaniu rzeczywistości społeczno-politycznej; miejsce, jakie zajmują w świadomości społecznej pojęcia takie jak kultura, tradycja, tożsamość, suwerenność oraz w jakim stopniu odpowiadają one sposobowi ich definiowania przez środowiska określane jako narodowe czy patriotyczne. Tego typu pytań w przestrzeni naukowej i publicznej pojawia się oczywiście więcej. Celem artykułu jest wskazanie w zarysie fundamentalnych idei i wartości prezentowanych w swoich programach politycznych przez wybrane ugrupowania należące do obozu narodowego, odradzającego się i funkcjonującego na polskiej scenie politycznej po roku 1989. Analizie poddano organizacyjne, programowe oraz ideologiczne podstawy funkcjonowania dwóch podmiotów politycznych – Stronnictwa Narodowego oraz Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego.

1. Stronnictwo Narodowe „Senioralne”

Środowiskiem politycznym, które po roku 1989 szczególnie zaangażowane było w reprezentowanie polskiego ruchu narodowego, było Stronnictwo Narodowe¹. Jarosław Tomasiewicz zaznacza, iż: „Główna siła współczesnego ruchu narodowego – Stronnictwo Narodowe zwane „Senioralnym” – pojawiła się na scenie politycznej późno (bo już po wyborach z czerwca 1989 roku), (...) wyłoniła się z politycznego niebytu, jako że odbudowa

¹ M. Stronński, *Kto i za co nienawidzi Dmowskiego?*, „Polityka Narodowa” 2010, nr 6, s. 62.

Stronnictwa Narodowego nie nastąpiła z inicjatywy legalnych władz Stronnictwa”². W ówczesnej narracji politycznej istniały dwie wersje samego momentu powstania Stronnictwa Narodowego „Senioralnego”. Pierwsza z nich, oficjalna wersja, mówiła o tym, że SN „Senioralne” zostało reaktywowane przez Jana Matłachowskiego³, przedwojennego działacza SN, bliskiego współpracownika Romana Dmowskiego. Dnia 18 lipca 1989 roku SN „S” wznowiło swoją działalność przy czym uzyskało ono poparcie najstarszego wówczas żyjącego narodowca z SN, jakim był ks. Władysław Matus⁴. Na czele jawnego odtąd Stronnictwa stanął jako przewodniczący – Jan Matłachowski. Druga z wersji była lansowana przez przeciwników SN. Były członek Stronnictwa – Tomasz Kostyra (działacz konkurencyjnej tzw. Grupy Barańskiego), „uważał powstanie SN za intrygę narodowych komunistów”⁵. Sam Kostyra twierdzi, że była to inicjatywa dwóch członków PZPR-u, wśród których jeden był ówczesnym działaczem partii (chodziło tu o Bogusława Rybickiego oraz Edwarda Masteja)⁶. Pod adresem SN „S” padały też zarzuty o przyjmowanie do swoich struktur członków byłych pezetpeerowskich przybudówek, tj. Stowarzyszenia PAX i Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego⁷.

Pozostawiając nieco na marginesie spory dotyczące rzeczywistych dziejów reaktywacji Stronnictwa Narodowego „Senioralnego”, autor chciałby poświęcić kilka słów na opis działalności Stronnictwa. Udział SN w Kongresie Prawicy Polskiej z 1 maja 1990 roku był według Jarosława Tomasiewicza wydarzeniem niezwykle ważnym, gdyż „uprawomocnił” pozycję SN po prawej stronie sceny politycznej⁸. W działalności Stronnictwa przeważały działania o charakterze kulturowo-historycznym. Nie przybierały one jednak formy pikiet, demonstracji czy akcji ulotkowych. Były to działania upamiętniające pewne wydarzenia lub osoby (np. zamówienie mszy świętej za duszę Romana Dmowskiego w Zduńskiej Woli w 1990 roku, zorganizowanie uroczystości ku pamięci Polaków zamordowanych w 1942 roku czy odsłonięcie w Warszawie tablicy upamiętniającej przedwojennego narodowego działacza Mieczysława Trajdosa⁹). SN „Senioralne” wydawało też oświadczenia, np.: „Ocena założeń polityki rolnej rządu PRL na 1990 rok” z dnia 22 grudnia 1989 roku, „Ocena programu gospodarczego rządu RP na 1990 rok” z dnia 2 stycznia 1990 roku wytykające błędy w polityce rządu oraz propagowało hasła walki z napływem obcego kapitału i ochrony rodzimego rynku (hasło „Kupujmy tylko polskie towary!”)¹⁰. Jak pisano: „Stronnictwo Narodowe – odtwarzając swoje bardzo szerokie niegdyś wpływy polityczne – stara się obecnie społeczeństwu przedstawić nie wyciągnięte z lamusa koncepcje – ale nowoczesną, opartą o możliwości współczesnej cywilizacji informacyjnej „opcję narodową” – bez wyprzedzaży za bezcen

² J. Tomasiewicz, *Ugrupowania neoendeckie w III Rzeczypospolitej*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2003, s. 97.

³ M. J. Chodakiewicz, J. Mysiakowska-Muszyńska, W. J. Muszyński, *Polska dla Polaków! Kim byli i są polscy narodowcy*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2015, s. 460.

⁴ S. Borkacki, *Szczury nie mogą przeprowadzać deratyzacji (Przeciwko dywersji w ruchu narodowym)*, „Od Nowa” 1992, nr 5, s. 4; „W naszym odczuciu najbliższe endeckiej tradycji jest Stronnictwo Narodowe, którego działalność wznowili w ubiegłym roku seniorzy tego Ruchu z Bronisławem Ekertem na czele, członkiem ostatniego Zarządu Głównego Stronnictwa Narodowego w Kraju (...)”. *Nasza endecka droga*, „Tygodnik Narodowy Ojczyzna” 1990, nr 13, s. 5.

⁵ J. Tomasiewicz, *Ugrupowania neoendeckie...*, s. 97.

⁶ Tamże; zob. też: K. Kawęcki, *Endecja – co dalej?*, [w:] K. Kawęcki, R. T. Mossakowski (wyb. dok.), *Pod znakiem nacjonalizmu. Antologia tekstów prawicy narodowej*, Wyd. Fulmen, Warszawa 1994, s. 21-24.

⁷ C. Maj, E. Maj, *Narodowe ugrupowania polityczne w Polsce 1989-2001*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2007, s. 72.

⁸ J. Tomasiewicz, *Ugrupowania neoendeckie...*, s. 101.

⁹ Zob. M. Motas, *Mieczysław Trajdos (1887-1942)*, [w:] K. Kawęcki (red.), *Słownik biograficzny polskiego obozu narodowego*, t. 1, Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego, Wyd. Neriton, Warszawa 2020, s. 342-348.

¹⁰ Tamże, s. 101-102.

narodowego dobra, bez jaskiń gier hazardowych, bez bezrobocia, bez prostytucji i narkomanii, bez zatrutej demoralizacją kultury, bez uchodźstwa młodzieży polskiej za granicę. Opcja narodowa to obudzenie, powszechnej, wielkiej aktywności narodu we wszystkich dziedzinach życia, to przywrócenie godności i honoru polskiemu narodowi, to wykorzystanie wszystkich uzdolnień talentów, kapitału przedsiębiorczości i pracowitości. (...) to wyzbycie się na zawsze niewolniczej mentalności (...) to nie dzielenie społeczeństwa na klasy, na lewicę, na prawicę itd. (...) to koncepcja wspólnego siedliska europejskiego, w którym Naród Polski miałby swój własny dom, urządzony według potrzeb, tradycji i godności Polaków”¹¹. W taki sposób pozycjonowało się Stronnictwo, a wydźwięk głoszonych haseł był odzwierciedleniem jednoznacznie narodowego charakteru tej formacji, przynajmniej w warstwie deklaracyjnej.

Stronnictwo zauważało potrzebę głębokich zmian w państwie szczególnie jeśli chodzi o liberalizację i demokratyzację ustawy o partiach politycznych, samorządu terytorialnego czy ordynacji wyborczej, a w polityce zagranicznej przestrzegało przed zagrożeniem ze strony Niemiec¹². 31 marca 1990 roku zaczął się ukazywać „Tygodnik Narodowy Ojczyzna”, a w sierpniu ukazał się pierwszy numer „Przeglądu Narodowego” – periodyku sympatyzującego ze Stronnictwem. Jarosław Tomaszewicz twierdzi, iż „SN od początku zamierzał odgrywać pierwszoplanową rolę w polskim ruchu narodowym. Innym ugrupowaniom proponował integrację ze swoimi strukturami, podkreślał swą niezależność od emigracji (...). Pozostałe ośrodki endeckie nie zamierzały się z tym pogodzić (...). Powszechnie krytykowano wysunięcie na czoło Stronnictwa „komunistycznego ministra” Jarzębskiego i obecność postkomunistów (konkurenci zarzucali SN antyżydowską manię oraz ksenofobiczne poglądy)”¹³. Na łamach „Tygodnika Narodowego Ojczyzna” pisano, iż istnieje wiele elementów naówczas zagrażających Polsce. Był to przede wszystkim zanik idei narodowej, który stanowił ważną płaszczyznę do odbudowy dla Stronnictwa Narodowego. Prezes łódzkich struktur SN – Jerzy Sasin – pisał, że zagrożenia stojące przed Polską mają trojaki charakter: polityczny (zjednoczenie Niemiec i wycofanie wojsk radzieckich ze Wschodniej Europy), gospodarczy (wyprzedaż narodowego majątku Polski i obecność kapitału mieszanego lub wyłącznie niemieckiego na polskim rynku będąca przyczynkiem ku „germańskiej ekspansji na wschód”) oraz moralny (promocja antywartości moralnych o negatywnym ładunku etycznym i zanik narodowej idei polskiej spowodowany dotychczasowymi wpływami komunistycznymi i antypolskimi)¹⁴. Za antypolski uważano ruch „Solidarności”, który otwarcie krytykowano za dążenie do wyprzedaży polskiego majątku, wprowadzenie do Polski obcego „gospodarza”, brak troski o ludzi bezrobotnych i ewentualność wystąpienia wzrostu cen. Na początku lat 90. pisano: „Tymczasem wyzbywanie się majątku narodowego i bezrobocie są zapowiedzią ciężkich czasów, czasów walki o Polskość i dla Polski!”¹⁵.

Nacjonalizm, który był przecież nieodłącznym elementem ideowych odniesień każdego stronnictwa politycznego mianującego się narodowym, przez przeciwników politycznych był deprecjonowany i „wrzucany do jednego worka” z pojęciami jednoznacznie świadczącymi o występowaniu faszyzmu¹⁶ (retoryka w tym zakresie bywa obecna wśród środowisk nieprzychylnych narodowcom i prowadzona przez te same osoby, które występowały w roli moralizatorów na początku lat 90.). SN zauważało i odpowiadało na tego typu ataki.

¹¹ E. K., *Ruch Narodowy*, „Tygodnik Narodowy Ojczyzna” 1990, nr (7) 8, s. 1, 4.

¹² Zob.: Komunikat w sprawie oceny polityki zagranicznej rządu Rzeczypospolitej Polskiej z 8 stycznia 1990 roku; Oświadczenie w sprawie polskiej polityki zagranicznej z 17 lutego 1990 roku.

¹³ J. Tomaszewicz, *Ugrupowania neoendeckie...*, s. 102-103.

¹⁴ J. Sasin, *Zanik idei narodowej*, „Tygodnik Narodowy Ojczyzna” 1990, nr (0) 1, s. 5.

¹⁵ *Oszukana Polsko!*, „Tygodnik Narodowy Ojczyzna” 1990, nr (1) 2, s. 1, 4.

¹⁶ Zob. J. Marszałek, *Kto się boi Dmowskiego i Witosa?*, „Tygodnik Narodowy Ojczyzna” 1990, nr (3) 4, s. 1, 4; O. Grott, *Obóz narodowy a faszyzm*, [w:] K. Kawęcki (red.), *Encyklopedia ruchu narodowego. Organizacje, wydarzenia, pojęcia*, t. 1, Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego, Wyd. Neriton, Warszawa 2022, s. 127-139.

Przeciwstawiano się próbom wmówienia społeczeństwu, że nacjonalizm jest ideą partykularną i dążeniami do zastąpienia go ideą społeczeństwa obywatelskiego, która miała być ideą europejską – negatywnie wartościowaną. Europejskość narodowcy ze Stronnictwa Narodowego rozumieli jako uznanie dla odrębności poszczególnych narodów w ramach zjednoczonej Europy ojczyzn, nie jednak jako swoistą „europejską tożsamość” wyrażającą się poprzez obywatelstwo czy obywatelskość¹⁷. Priorytety Stronnictwa Narodowego „Senioralnego” zostały zawarte w Programie Społeczno-Gospodarczym Stronnictwa Narodowego, w którym znaleźć można następujące rozdziały: Założenia ogólne, cele i priorytety; Narodowy ustrój społeczno-gospodarczy; Państwo racjonalnie opiekuńcze; Rodzina; Samorzady; Gospodarcze umacnianie bezpieczeństwa narodowego; Własność; Wolność gospodarcza, Praca; Gospodarność i przedsiębiorczość¹⁸.

W ramach narodowego ustroju społeczno-gospodarczego postulowano (wbrew kategoryzacji systemów socjalistycznych i kapitalistycznych) nadrzędną służebność wobec interesów narodu polskiego, zgodność ideową z nauką Kościoła Powszechnego, zgodność z prawami natury i myślenie zdroworozsądkowe oraz wewnętrzną spójność, czyli działanie systemowe. Racjonalna opiekuńczość miała się opierać na zachowaniu powszechności dostępu i użytkowania dóbr egzystencjalnych, a więc pracy, żywności, mieszkania, zdrowia i środowiska naturalnego. Zdaniem członków Stronnictwa Narodowego „Senioralnego” należało być przeciwnym urynkowieniu tychże dóbr. Jeśli chodzi o kwestie społeczne, to w programie SN „S” kluczowe wydają się być pojęcia rodziny, jako komórki podstawowej i naturalnej, powszechności zatrudnienia (odnoszącej się zwłaszcza do mężczyzn-ojców, na których barkach spoczywa ciężar utrzymania rodziny), powszechności prawa do rent i emerytur, powszechności ubezpieczeń społecznych, powszechnego, obowiązkowego i bezpłatnego szkolnictwa dla dzieci w wieku do lat 16. SN „S” promowało też samorządność (prywatno-rodzinna własność małych firm i państwowo-akcyjna firm wielkich) oraz wzmacnianie bezpieczeństwa narodowego (poszerzanie zdolności obronnych społeczeństwa, prawne zabezpieczenie majątku narodowego i ziemi, prawidłowe zarządzanie zasobami naturalnymi, ochrona ładu moralnego oraz powszechne i trwałe pobudzanie aktywności Polaków w sektorach istotnych z punktu widzenia bezpieczeństwa). Własność, wolność gospodarcza i praca winny być filarami gospodarności i przedsiębiorczości Polaków oraz dawać wymierne efekty w postaci rozwoju wytwórstwa, a nie wzrostu funkcji państwa opiekuńczego, co było domeną państw socjalistycznych¹⁹.

Stronnictwo zawsze starało się dbać o dobre stosunki z Kościołem, w ludowcach upatrywało swego strategicznego kompana, jednak za sprawą „doklejanej” przez konkurentów postkomunistycznej etykiety nie udawało się dokonać zjednoczenia narodowego ruchu (1991 rok). Kluczową sprawą w tej materii była też wielonurtowość ówczesnego ruchu jako „zlepku sprzecznych intencji” (wynik wyborów z 1991 roku – 0,66%, a w 1993 roku u boku Unii Polityki Realnej – 3,18%)²⁰. Proces stabilizacji został zapoczątkowany po 1996 roku, po odmłodzeniu kadr o Młodych Wszechpolaków (m.in. Wojciech Wierzejski), a wojewódzka organizacja zaczęła się rozrastać. Nadal w dziedzinie działalności Stronnictwa dużą rolę odgrywały uroczystości religijno-historyczne (m.in. 3 maja, 11 listopada, odsłonięcie tablic ku pamięci Romana Dmowskiego itp.). Powstały w 1997 roku Komitet Wyborczy Narodowo-Chrześcijańsko-Demokratycznego Bloku dla Polski nie osiągnął jednak znaczącego wyniku wyborczego (1,36%). Po tej dacie nie ustały demonstracje i pikiety rocznicowe, wzrosła

¹⁷ J. Dziżyński, *Pułapka „społeczeństwa obywatelskiego”*, „Tygodnik Narodowy Ojczyzna” 1990, nr (1) 2, s. 5.

¹⁸ Zob. *Stronnictwo Narodowe. Program społeczno-gospodarczy*, „Tygodnik Narodowy Ojczyzna” 1990, nr 15, s. 6-7.

¹⁹ Tamże.

²⁰ J. Tomaszewicz, *Ugrupowania neoendeckie...*, s. 103-113.

tendencja do rozmów o ewentualnym zjednoczeniu, a dnia 19 grudnia 1999 roku podjęto decyzję o reaktywacji „Stronnictwa Narodowego” z połączenia Stronnictwa Narodowego i Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego²¹. W 2000 roku kandydatem SN w wyborach prezydenckich był gen. Tadeusz Wilecki (który osiągnął wynik jedynie 0,16%), a w rok później większa część działaczy Stronnictwa powołała do życia Ligę Polskich Rodzin. Na skutek niedostarczenia sprawozdania Państwowej Komisji Wyborczej SN zostało wyrejestrowane. 15 września 2001 roku partia ponownie zaczęła funkcjonować jako samodzielne ugrupowanie polityczne. Dnia 31 stycznia 2004 roku partię wykreślono z ewidencji i przekształcono w stowarzyszenie (funkcjonujące za sprawą Bogusława Kowalskiego, wydające tygodnik „Nowa Myśl Polska” oraz odwołujące się do ludowo-narodowej tradycji). W niedługim czasie partia została ponownie zarejestrowana, a jej reprezentację ideologiczną stanowiło środowisko skupione wokół narodowego tygodnika „Tylko Polska”, mającego jednak marginalne znaczenie.

2. Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne

Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne to ugrupowanie, które zostało utworzone w dniu 14 kwietnia 1991 roku (za sprawą Waclawa Całusa i Jana Zamoyskiego na posiedzeniu Komitetu Organizacyjnego w hotelu „Solec”)²². Stronnictwo zostało zarejestrowane 23 maja 1991 roku, a spory udział przy tworzeniu jego struktur miała emigracja. Na jego czele stanął Jan Zamoyski²³. W rok później (1992), dokładnie 13 września SND połączyło się ze Stronnictwem Narodowym „na Przymusowym Wychodźstwie”²⁴. Stało się to w momencie, w którym SN na emigracji zdecydowało, że nadszedł czas, aby odbudować struktury ruchu narodowego w kraju i przekazać im pierwszeństwo w decydowaniu o narodowej polityce. Siedzibą ruchu miał być Instytut Historyczny im. Romana Dmowskiego. Mimo kilku niezgodności dotyczących ustalenia jednolitego projektu statutu, Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne systematycznie się rozwijało. 27 lipca powołano okręgi: Małopolski, Piotrowski i Mazowiecko-Podlaski²⁵, później również Łódzki. W 1992 roku SND miało liczyć ok. 1000 członków²⁶. Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne było politycznym spadkobiercą oraz kontynuatorem nurtów narodowych skupionych wcześniej w Lidze Narodowej, Stronnictwie Demokratyczno-Narodowym, Związku Ludowo-Narodowym i Stronnictwie Narodowym będącym na emigracji. Członkowie Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego uważali się za ugrupowanie, które jako spadkobierca endeckiej emigracji może stać się formacją konsolidującą polski obóz narodowy oraz stanowić legalne pole do politycznej

²¹ Tamże, s. 114-123.

²² J. Tomaszewicz, *Ugrupowania neoendeckie...*, s. 135.

²³ G. Tokarz, *Ruch narodowy w Polsce w latach 1989-1997*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002, s. 20.

²⁴ W. Sokół, *Ruch narodowy w Polsce*, [w:] W. Sokół, M. Żmigrodzki (red.) *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003, s. 250.

²⁵ Czesław Maj i Ewa Maj piszą na temat szerokiej platformy ideowej Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego: „Młoda partię aktywnie wsparli działacze polityczni doświadczeni w kierowaniu pracą narodową. Współorganizatorem SND był Zbigniew Lipiński (ur. 1943), który uprzednio należał do kierownictwa Stowarzyszenia „PAX”, a od 1992 roku został członkiem Zarządu Głównego Stowarzyszenia „Civitas Christiana”. W szeregach SND dużą rolę pełnił Bogusław Kowalski (ur. 1964), absolwent Wydziału Historycznego UW. Jako student działał w Polskim Związku Katolicko-Społecznym. Wśród aktywistów SND znaleźli się członkowie kierownictwa Polskiego Związku Akademickiego, w tym Krzysztof Majek, Paweł Milcarek, Piotr T. Szymański. Ważne też było uaktywnienie działaczy Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce. Uczestnikami poczynań SND byli Zbigniew Okorski, prezes „Sokoła”, oraz Henryk Łada, wiceprezes „Sokoła”. Tego rodzaju zaplecze ideowe i materialne umożliwiało władzom SND poszerzenie struktury organizacyjnej, co skutkowało w listopadzie 1991 roku powstaniem Okręgu Mazowiecko-Podlaskiego SND”. C. Maj, E. Maj, *Narodowe ugrupowania polityczne...*, s. 151.

²⁶ J. Tomaszewicz, *Ugrupowania neoendeckie...*, s. 134-137.

aktywności²⁷. Wynik wyborczy SND w 1991 roku nie dał narodowcom w nim skupionym miejsc w parlamencie, a samo Stronnictwo skupiło się na poszerzaniu wpływów politycznych w organizacjach o profilu społecznym, kulturalnym i młodzieżowym. SND skupiało wokół siebie szereg organizacji pomocniczych, do których zaliczyć można Fundację Narodową im. Romana Dmowskiego, Instytut Historyczny im. Romana Dmowskiego, Młodzież Wszechpolską, Narodowe Towarzystwo Oświatowe i Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół”²⁸.

Czasopismami wydawanymi przez Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne były: miesięcznik „Nowe Horyzonty”, „Tygodnik Wyborczy” oraz „Biuletyn Informacyjny SND”. W 1992 roku w partii zaczął narastać kryzys za sprawą wewnętrznych podziałów. Kiedy ze struktur SND zaczęła wyłaniać się grupa osób chcących bliżej współpracować ze Stronnictwem Narodowym, pragnących pielęgnować tradycję Narodowej Demokracji, wystosowała ona apel do VII Centralnego Zjazdu SN w Londynie odbywającego się 4 września 1992 roku o zjednoczenie narodowego ruchu. Zjazd zdecydował o połączeniu się emigracyjnego ruchu narodowego ze Stronnictwem Narodowo-Demokratycznym (13 września 1992 roku). W tym czasie zaczął ukazywać się tygodnik „Myśl Polska”. Partia zaczęła na nowo „odzyskiwać grunt”. W 1994 roku siatka organizacyjna rozrosła się do 20 województw, działała prężnie młodzieżówka SND wydająca pismo „Naprzód Polsko”, powstał też Klub Myśli Polskiej. Rok później miał miejsce III Kongres SND, na którym wybrano nowe władze, jednak nadal u steru rządów w partii pozostawali Jan Zamoyski, Jan Engelgard i Bogusław Kowalski. W 1997 roku SND liczyło ok. 2000 przedstawicieli²⁹.

Atmosfera Polski początku lat 90. była nacechowana pragnieniem wyłonienia się wśród różnych ugrupowań prawicowo-narodowych partii, która byłaby w stanie poważnie potraktować ciężar obowiązków spoczywających na obozie narodowym i podjąć wyzwanie odpowiedzialnej i konsekwentnej pracy na rzecz państwa i narodu w obliczu zagrożenia płynącego z obozów lewicy i centroprawicy. Oczekiwano stronnictwa, w pełnym tego słowa znaczeniu, narodowo-demokratycznego³⁰. Pretendujące do tego miana SND definiowało się jako narodowe i demokratyczne ugrupowanie prawicowe. Przejawiało się to w kultywowaniu narodowej tradycji, poszanowaniu dla religii katolickiej i przyjęciu zasad wolności gospodarczej³¹. W opracowanym projekcie konstytucji z 1993 roku partia zakładała, że: najlepszym rozwiązaniem dla Polski będzie wprowadzenie systemu prezydenckiego, „wszelka władza pochodzi od Boga i należy w Rzeczypospolitej do Narodu Polskiego”³², najwyższe miejsce wśród wyznań zajmuje religia rzymskokatolicka, a własność prywatna jest gwarancją wolności i zamożności narodu polskiego³³. Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne opowiadało się za: ustrojem, w którym to naród polski jest gospodarzem we własnym państwie, katolicyzmem w życiu publicznym i prywatnym, rodziną jako podstawową komórką rozwoju narodu, istotną rolą kobiet w życiu narodowym, bezpieczeństwem obywateli Polski, własnością prywatną, wolnym rynkiem, rolnictwem jako priorytetowym sektorem gospodarki polskiej, ekologią istotną w życiu narodu, racjonalnym zatrudnieniem, powszechnym dostępem do rent i emerytur, nauką jako źródłem inwestycji, kulturą narodową, brakiem przedawnienia zbrodni komunistycznych, Polską jako państwem cywilizacji łacińskiej z etyką katolicką³⁴. Popierano procesy prywatyzacji i reprivatyzacji, a w rolnictwie opowiadano się za modelem gospodarstw rodzinnych i to właśnie rodzinę uważano za główny podmiot polityki społecznej. Jeśli chodzi

²⁷ C. Maj, E. Maj, *Narodowe ugrupowania polityczne...*, s. 147-148.

²⁸ Tamże, s. 154.

²⁹ J. Tomaszewicz, *Ugrupowania neoendeckie...*, s. 137-140.

³⁰ Redakcja, *Czas na stronnictwo narodowo-demokratyczne*, „Przegląd Narodowy” 1991, nr 5 (12), s. 1.

³¹ W. Sokół, *Ruch narodowy...*, s. 251.

³² J. Tomaszewicz, *Ugrupowania neoendeckie...*, s. 142.

³³ Tamże.

³⁴ C. Maj, E. Maj, *Narodowe ugrupowania polityczne...*, s. 161.

o stosunki ponadnarodowe, to SND popierało wstąpienie Polski do NATO, w procesie integracji europejskiej również widziano Polskę, jednak pod warunkiem, że wspólnota europejska będzie miała charakter Europy ojczyzn, nieograniczającej suwerenności narodu (zauważano trudności w przystosowaniu polskiej gospodarki do europejskich wymogów)³⁵.

Rok 1996 to dla Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego próba sformalizowania relacji z Kościołem katolickim w Polsce. Stronnictwo podjęło bowiem decyzję o stworzeniu tzw. Wydziału do spraw Kontaktów z Kościołem Katolickim, co było wynikiem faktu, że szereg organizacji o profilu katolickim prowadził działalność również polityczną³⁶. W 1998 roku SND weszło do Narodowego Forum Integracji Europejskiej, powstałego z inicjatywy PSL. Struktury Stronnictwa w tym roku były aktywne już w 38 województwach. SND brało czynny udział w procesie jednoczenia się ruchu narodowego czego wyrazem było połączenie się w 1996 roku ze Stronnictwem Narodowym „Ojczyzna”. Różnice ideowe nie przyćmiły w tym przypadku wartości nadrzędnej jaką była jedność narodowego ruchu. SND wchodziło też w skład Akcji Wyborczej „Solidarność”, występując z niej w 1997 roku na rzecz koalicji wyborczej z Polskim Stronnictwem Ludowym. „W wyborach samorządowych w 1998 roku SND weszło do komitetu wyborczego – Ruch Patriotyczny „Ojczyzna”, który wykazywał gotowość przekształcenia się w partię polityczną. Koalicja zdobyła 256 mandatów radnych (0,4%)”³⁷. Ze względu na niski poziom poparcia kongres Ruchu podjął decyzję o nie przekształcaniu koalicji w partię. Coraz wyraźniejsza współpraca na linii SN „Senioralne” – SND poskutkowało zjednoczeniem obu Stronnictw 19 grudnia 1999 roku, pod wspólnym szyldem Stronnictwa Narodowego³⁸. Wojciech Sokół zaznacza jednak, że: „Zjednoczenie dwóch znaczących ugrupowań nie oznaczało (...) integracji współczesnego obozu narodowego”³⁹. W długich dziejach polskiego ruchu narodowego często szukano wątku integrującego różne jego odłamy, skupiając się na fundamentalnych kwestiach bliskich znamienitej ich części, jednak z wielu powodów (politycznych, personalnych, programowych, pokoleniowych⁴⁰) próżno było szukać trwałych efektów. Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne również nie odniosło zamierzonego skutku na polskiej scenie politycznej⁴¹. Było to ugrupowanie, które, jak podają Czesław i Ewa Maj: „W obrębie ruchu narodowego (...) uważane było za partię najbardziej zdystansowaną od nacjonalizmu i ekstremistycznych form walki oraz partię preferującą legalne środki polityczne. Koncepcje polityczne SND odróżniały się od koncepcji innych ugrupowań narodowych w co najmniej czterech kwestiach: 1. oceny przeszłości historycznej, w tym pojawiających się niekiedy pozytywnych odniesień do PRL; 2. poparcia programu kompleksowej prywatyzacji ekonomii polskiej; 3. dezaprobaty dla radykalizmu politycznego; 4. rezygnacji z antysemityzmu jako politycznego wyróżnika partii narodowej”⁴². W pozostałych kwestiach SND programowo nie odbiegało znacznie od innych ugrupowań narodowych powstałych po 1989 roku.

Zakończenie

Każda z formacji społecznych czy politycznych zaliczanych do grona ugrupowań ruchu narodowego w Polsce odznaczała się określoną specyfiką, pozwalającą na swoiste odrodzenie się i kontynuację w kolejnych latach myśli narodowej na polskiej ziemi. Pretendentem do miana

³⁵ W. Sokół, *Ruch narodowy...*, s. 251.

³⁶ G. Tokarz, *Ruch narodowy w Polsce...*, s. 20.

³⁷ Tamże.

³⁸ J. Tomaszewicz, *Ugrupowania neoendeckie...*, s. 148-149.

³⁹ W. Sokół, *Ruch narodowy...*, s. 252.

⁴⁰ Zob. K. Kawalec, „Młodzi” i „starzy” w obozie narodowym, [w:] K. Kawęcki (red.), *Encyklopedia ruchu narodowego. Organizacje, wydarzenia, pojęcia*, t. 1, Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego, Wyd. Neriton, Warszawa 2022, s. 49-61.

⁴¹ M. J. Chodakiewicz, J. Mysiakowska-Muszyńska, W. J. Muszyński, *Polska dla Polaków...*, s. 464.

⁴² C. Maj, E. Maj, *Narodowe ugrupowania polityczne...*, s. 160.

głównej, prawicowej i narodowej siły politycznej w państwie było Stronnictwo Narodowe „Senioralne”, w którym wątki narracji kulturowo-historycznej były aspektami dominującymi i w którym od początku istnienia tej formacji trwały nieustanne wewnętrzne przepychanki. Środowisko to głosiło hasła jednoznacznie i powszechnie uznawane za elementy dyskursu nacjonalistycznego, co wiązało się z licznymi wokół niego kontrowersjami. Właściwie po raz pierwszy po 1989 roku, właśnie wobec SN „Senioralnego”, w środowiskach mu przeciwnych zaczęto stosować określenia utożsamiające jego idee i działalność z postawami bliższymi szowinizmowi aniżeli nacjonalizmowi, a więc postawami antyżydowskimi, ksenofobicznymi i faszystowskimi. Ugrupowaniem na swój sposób zdystansowanym od ekstremalnie nacjonalistycznej (szowinistycznej) działalności oraz będącym zwolennikiem legalnego działania było Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne, które wniosło w rozwój myśli narodowej po 1989 roku wiele ciekawych postulatów. Poza postulowanym byciem spadkobiercą przedwojennych: Ligi Narodowej, Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego, Związku Ludowo-Narodowego oraz emigracyjnego Stronnictwa Narodowego, SND odróżniało się od innych ugrupowań narodowych niekiedy pozytywnym stosunkiem do okresu PRL, zdeklarowaną postawą w sprawie prywatyzacji, nieodwoływaniem się do słów i czynów radykalnych oraz brakiem artykułowania antysemityzmu. Nie odniosło jednak zamierzone sukcesu wyborczego, a poparcia zaczęto szukać wśród młodzieży, społeczników i ludzi kultury. SND było zwolennikiem zjednoczenia ruchu narodowego i szukało sojuszników zarówno wśród SN „Senioralnego”, jak i SN „Ojczyzna”. Stawiało to SND w roli kompromisowego skrzydła polskiego ruchu narodowego lat 90.

Bibliografia:

Opracowania

1. Chodakiewicz M. J., Mysiakowska-Muszyńska J., Muszyński W. J., *Polska dla Polaków! Kim byli i są polscy narodowcy*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2015.
2. Grott O., *Obóz narodowy a faszyzm*, [w:] K. Kawęcki (red.), *Encyklopedia ruchu narodowego. Organizacje, wydarzenia, pojęcia*, t. 1, Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego, Wyd. Neriton, Warszawa 2022.
3. Kawalec K., „Młodzi” i „starzy” w obozie narodowym, [w:] K. Kawęcki (red.), *Encyklopedia ruchu narodowego. Organizacje, wydarzenia, pojęcia*, t. 1, Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego, Wyd. Neriton, Warszawa 2022.
4. Kawęcki K. (red.), *Encyklopedia ruchu narodowego. Organizacje, wydarzenia, pojęcia*, t. 1, Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego, Wyd. Neriton, Warszawa 2022.
5. Kawęcki K. (red.), *Słownik biograficzny polskiego obozu narodowego*, t. 1, Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego, Wyd. Neriton, Warszawa 2020.
6. Kawęcki K., *Endecja – co dalej?*, [w:] K. Kawęcki, R. T. Mossakowski (wyb. dok.), *Pod znakiem nacjonalizmu. Antologia tekstów prawicy narodowej*, Wyd. FULMEN, Warszawa 1994.
7. Kawęcki K., Mossakowski R. T. (wyb. dok.), *Pod znakiem nacjonalizmu. Antologia tekstów prawicy narodowej*, Wyd. Fulmen, Warszawa 1994.
8. Maj C., Maj E., *Narodowe ugrupowania polityczne w Polsce 1989-2001*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2007.
9. Motas M., *Mieczysław Trajdos (1887-1942)*, [w:] K. Kawęcki (red.), *Słownik biograficzny polskiego obozu narodowego*, t. 1, Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego, Wyd. Neriton, Warszawa 2020.

10. Sokół W., *Ruch narodowy w Polsce*, [w:] W. Sokół, M. Żmigrodzki (red.) *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej* Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003.

11. Sokół W., Żmigrodzki M. (red.), *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003.

12. Tokarz G., *Ruch narodowy w Polsce w latach 1989-1997*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002.

13. Tomaszewicz J., *Ugrupowania neoendeckie w III Rzeczypospolitej*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2003.

Artykuły prasowe

1. Borkacki S., *Szczury nie mogą przeprowadzać deratyzacji (Przeciwko dywersji w ruchu narodowym)*, „Od Nowa” 1992, nr 5.

2. Dziżyński J., *Pułapka „społeczeństwa obywatelskiego”*, „Tygodnik Narodowy Ojczyzna” 1990, nr (1) 2.

3. E. K., *Ruch Narodowy*, „Tygodnik Narodowy Ojczyzna” 1990, nr (7) 8.

4. Marszałek J., *Kto się boi Dmowskiego i Witosa?*, „Tygodnik Narodowy Ojczyzna” 1990, nr (3) 4.

5. *Nasza endecka droga*, „Tygodnik Narodowy Ojczyzna” 1990, nr 13.

6. *Oszukana Polsko!*, „Tygodnik Narodowy Ojczyzna” 1990, nr (1) 2.

7. Redakcja, *Czas na stronnictwo narodowo-demokratyczne*, „Przegląd Narodowy” 1991, nr 5 (12).

8. Sasin J., *Zanik idei narodowej*, „Tygodnik Narodowy Ojczyzna” 1990, nr (0) 1.

9. *Stronnictwo Narodowe. Program społeczno-gospodarczy*, „Tygodnik Narodowy Ojczyzna” 1990, nr 15.

10. Stroński M., *Kto i za co nienawidzi Dmowskiego?*, „Polityka Narodowa” 2010, nr 6.